

ความรู้ ปัญญาและการเรียนรู้

ดร. ประพนธ์ ผาสุขยัต

ปัญญาคืออะไร เราจะพัฒนาปัญญาให้เกิดขึ้นได้อย่างไร ในแวดวงการศึกษาผมมักจะได้ยินอาจารย์หลายท่านอธิบายคำว่าปัญญา ในความหมายที่ไม่ค่อยจะแตกต่างไปจากคำว่าความรู้เท่าใดนัก มีที่ละเอียดขึ้นหน่อย ก็อธิบายในทำนองที่ว่า ปัญญา คือ ความสามารถในการใช้ความรู้ เมื่อผลองศึกษาจากหลักทางพุทธศาสนาก็พบว่ามีการอธิบายที่มาของปัญญาว่าจะต้องมาจากศีล และสมาธิ (ตามหลักไตรสิกขา) กล่าวคือถ้าไม่มีสมาธิ ก็ไม่เกิดปัญญา และถ้าไม่มีศีลก็ไม่มีสมาธิ โดยที่ท่านอาจารย์พุทธทาสได้อธิบายขยายความเพิ่มเติมว่า เรื่องของศีลเองก็ไม่ใช่อยู่อื่นๆ มันก็มีขึ้นได้ จะต้องอาศัย ปัญญา ก่อนจึงจะมีศีล จึงทำให้เห็นว่าโดยแท้จริงแล้ว ทั้งสามสิ่งนี้ต่างก็เวียนวนปนอยู่ด้วยกัน ไม่สามารถแยกออกจากกันได้คล้ายกับเชือกสามเกลียวที่พันอยู่ด้วยกัน

บางตำราก็บอกว่า ปัญญา ต้องพัฒนามาจากสติ ดังที่เรามักจะได้ยินคำสองคำนี้อยู่คู่กันเสมอว่า สติปัญญา ปัญญากับความรู้ นั้น ถ้าดูให้ดีแล้วจะพบว่าไม่ใช่สิ่งเดียวกันเหมือนอย่างที่เราหลายคนเข้าใจ เรามักจะเห็นเป็นตัวอย่างอยู่เสมอโดยเฉพาะตามพาดข่าวหนังสือพิมพ์ ที่แสดงให้เห็นว่าคนที่มีความรู้สูงนั้น ไม่จำเป็นต้องเป็นผู้ที่มีปัญญาเสมอไป ความรู้เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับสมอง ในขณะที่ปัญญานั้นเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับจิตใจ คนที่มากด้วยความรู้แต่จิตใจไม่ดีจึงเป็นผู้ที่ไม่มีปัญญาไปโดยปริยาย เมื่อพูดถึงปัญญาและความรู้แล้ว คงต้องขอล่าถึงคำที่เกี่ยวข้องอีกสองคำ ซึ่งก็คือคำว่า Information และ Data โดยจะเรียก Information เป็นภาษาไทยว่า “สารสนเทศ” และเรียก Data ว่า “ข้อมูล”

ผู้ที่อยู่ในแวดวงคอมพิวเตอร์คงจะเข้าใจความหมายและความแตกต่างระหว่างคำว่า ข้อมูล และ สารสนเทศเป็นอย่างดี ว่าเราจะใช้คำว่า ข้อมูล ในกรณีที่เป็นข้อมูลดิบ (Raw Data) และใช้คำว่าสารสนเทศในกรณีที่มีข้อมูลนั้นๆ ได้ผ่านกระบวนการ (Process) บางอย่างมาแล้วจนทำให้ได้มาซึ่งรูปแบบที่สามารถนำมาใช้ประกอบการตัดสินใจ (Decision-making) ได้ในขณะเดียวกันก็มักมีผู้อธิบายคำว่าความรู้ในทำนองที่ว่าถ้าเรามีความเข้าใจในสารสนเทศถึงระดับที่ทำให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่างๆ เกิดความเข้าใจในบริบทและองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง จนอาจสร้างออกมาเป็นทฤษฎี หรือเป็นแบบจำลองทางความคิดได้ สิ่งนั้นก็มักจะเข้าข่ายสิ่งที่เรียกว่าความรู้ หรือ Knowledge ได้

ถึงแม้ในปัจจุบันเราจะให้ความสำคัญเรื่องความรู้กันค่อนข้างมาก ซึ่งผมเองก็คงจะไม่ปฏิเสธว่าความรู้นั้นสำคัญและจำเป็นเพียงใด แต่สิ่งที่ผมเริ่มเป็นห่วงเป็นใยในปัจจุบันก็คือกังวลว่าถ้าเราไม่ระวังให้ดีเราก็มีสิทธิ์ที่จะตก “กับดักความรู้” ได้เหมือนกัน คือให้ความสำคัญกับความรู้นั้นมากเกินไปให้ความสำคัญกับส่วนที่เป็นความรู้ลึก ซึ่งถือว่าเป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับปัญญาโดยตรง เป็นเรื่องเกี่ยวกับคุณค่าและการให้ความหมายแก่ชีวิต เหมือนเช่นที่ T.S. Eliot (1934) ได้ประพันธ์ไว้ในบทกวีที่มีชื่อว่า The Rock ซึ่งกล่าวไว้เป็นภาษาอังกฤษว่า

“ Where is the life we have lost in living?

Where is the wisdom we have lost in knowledge?

Where is the knowledge we have lost in information? ”

ซึ่งถ้าแปลเป็นภาษาไทย (จากบรรทัดล่างย้อนขึ้นไปบรรทัดบน) ก็จะได้ใจความในทำนองของการตั้งคำถามว่า สิ่งที่เราเรียกว่า “ความรู้” นั้นหายไปไหน ท่ามกลาง “สารสนเทศ” ที่มีอยู่มากมายนี้แล้วเจ้าสิ่งที่เรียกว่า “ปัญญา” ละหายไปไหน ในความรู้ทั้งหลายที่เรามีอยู่นี้ อะไรคือความหมายที่แท้จริงของ “ชีวิต” ท่ามกลางการดำเนินชีวิตของเราทุกวันนี้

สาระสำคัญของบทประพันธ์ชิ้นนี้เป็นการชี้ให้เราเห็นว่า การที่คนเราจะเข้าใจความหมายที่แท้จริงของชีวิตได้นั้น จะต้องดำรงชีวิตอยู่ด้วยปัญญา และปัญญาจะเกิดขึ้นไม่ได้เลย หากเรามัวแต่ติดอยู่แค่ความรู้ ซึ่งความรู้เองก็คงจะไม่เกิดขึ้น ถ้าเรามัวแต่ยุ่งหรือจมอยู่กับสารสนเทศซึ่งล้นท่วมตัวเราอยู่ในทุกวันนี้ จากตัวอย่างหลายๆ ตัวอย่างที่ผ่านมา คงจะเป็นที่ประจักษ์กันดีอยู่แล้วว่า ผู้ที่มีความรู้สูงไม่จำเป็นจะต้องเป็นผู้ที่มีปัญญาเสมอไป ความรู้เป็นสิ่งที่สามารถเพิ่มพูนได้จากการอ่านตำราหรือตำรา ส่วนการที่ปัญญาจะเกิดขึ้นได้ นั้น ผมเชื่อว่าจะต้องมาจากความสามารถในการอ่านจิตใจ อ่านอารมณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะต้องตามทันความรู้สึกของตนเอง แน่นนอนที่สุดเรื่อง ข้อมูลสารสนเทศ และความรู้ ถือว่าเป็นเรื่องที่สำคัญสำหรับการทำงานและการดำเนินชีวิต แต่ถ้าหากเราปล่อยชีวิตให้ดำเนินไปโดยปราศจากการมองเข้าข้างในเพื่อความเข้าใจในความหมายที่แท้จริงของชีวิตแล้ว วันหนึ่งเราอาจจะรู้สึกเสียใจกับเวลาที่ล่วงเลยไป โด่งไปให้ความ สนใจเฉพาะเรื่องข้อมูล สารสนเทศ และความรู้เท่านั้น

เดิมทีเคยผมเคยเข้าใจผิด คิดไปว่าผู้ที่มีความรู้สูงก็คือผู้ที่มีปัญญา แต่เมื่อพิจารณาจากผู้ที่มีความรู้สูงจำนวนมาก ก็กลับพบว่า มีมากมายหลายท่านที่ไม่ประสบความสำเร็จในชีวิต มีการตัดสินใจที่ผิดพลาด ครอบครัวยแตกแยก ขาดความอบอุ่น ชีวิตเต็มไปด้วยความทุกข์ ถึงแม้โลกจะอยู่ในยุคที่เปรียบพร้อมไปด้วยเทคโนโลยีที่ให้ความสะดวกสบายกับชีวิตมากมาย แต่ปรากฏว่าคนจำนวนมากก็ยังมีชีวิตที่ไร้ซึ่งความสุข กลายเป็นสังคม ” High Tech, High ทุกข์” ท่ามกลางโลกที่มีการพัฒนาไปอย่างมาก และคนก็มีการศึกษาที่สูงขึ้นเรื่อยๆ คำถามที่ตามมาก็คือ “การศึกษามีได้ช่วยให้เราได้เรียนรู้ เพื่อมุ่งไปสู่ความสุขในชีวิตหรือ” และเพื่อที่จะตอบคำถามนี้ ผมคิดว่าเราจะต้องมาทำความเข้าใจในเรื่องการเรียนรู้ ก่อนว่า จริงๆ แล้วการเรียนรู้มันอาจมองได้เป็น 3 ระดับ คือ (1.) รู้จำ (2.) รู้จริง และ (3.) รู้แจ้ง

ผมคิดว่าระบบการศึกษาในปัจจุบันของเราคงจะเน้นอยู่ที่การเรียนรู้ในระดับแรก คือเป็นการรู้จำ เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งได้แก่การเรียนรู้ตามตัวบท ตามตัวหนังสือ หรือตามคำสอน เป็นการเรียนแบบที่มุ่งเน้นการท่องจำให้พูดได้ เจ็บใจแล้วเป็นนกแก้วนกขุนทอง ครั้นเมื่อถึงเวลาสอบใครที่ตอบได้ใกล้เคียงกับที่อาจารย์สอนมากที่สุดก็จะเป็นผู้ที่ได้คะแนนสูงสุด การศึกษาแบบ “รู้จำ” นี้ ผมได้นิยามให้ครอบคลุมกิจกรรมในส่วนของการฝึกฝนอันเป็นผลมาจากการฝึกอบรม (Training) อีกด้วย เพราะเห็นว่าการฝึกฝนส่วนใหญ่มักจะเน้นการจดจำขั้นตอนต่างๆ ไว้ เป็นต้นว่า เมื่อลูกค้าเปิดประตูร้านเข้ามา จะต้องกล่าวอะไรกับลูกค้าเป็นการต้อนรับ เรียกได้ว่าต้องฝึกฝนจนจำมาเป็นอย่างดีจึงจะสามารถทำได้ถูกต้องตามขั้นตอนที่ได้รับการสอนมา ซึ่งการเรียนรู้ประเภทนี้ไม่ใช่ว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดี การงานหลายๆ อย่างก็ต้องการอาศัยการรู้จำนี้ เพียงแต่เราต้องไม่ลืมว่ายังมีการเรียนรู้อีกสองระดับที่เราจะต้องให้ความสำคัญต่อไป อย่างหยุดการเรียนรู้เพียงแค่นี้

การเรียนรู้ระดับที่สองเป็นเรื่องของการ “รู้จริง” ซึ่งน่าจะเป็นเป้าหมายที่แท้จริงของการศึกษา เพราะการเรียนรู้ระดับนี้จะเน้นที่ความเข้าใจเป็นหลัก ไม่ใช่สักแต่ให้จำได้เหมือนในระดับแรก เป็นการเรียนรู้ที่ต้องอาศัยข้อมูลอาศัยการวิเคราะห์ เพื่อทำความเข้าใจในเรื่องเหตุเรื่องผล เป็นการศึกษาที่อิงการปฏิบัติจริง ทั้งนี้เพื่อจะได้เกิด

แจ่มชัดในเรื่องต่างๆ เป็นการเรียนรู้อันเกิดจากการกระทำที่เรียกว่า Learning by doing เป็นการเรียนรู้ที่ได้มาจากประสบการณ์จริง เป็นการศึกษาที่ได้มาจากการสังเคราะห์สถานการณ์ ทำให้เกิดความเข้าใจในบริบท จนสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ต่างๆ ได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม

สำหรับการเรียนรู้ในระดับสุดท้าย ถือว่าเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของปัญญาโดยตรง เรียกว่าเป็นการเรียนรู้ในระดับ “รู้แจ้ง” อันหมายถึงการเรียนรู้ที่อยู่นอกเหนือขอบเขตของความจำ แต่เป็นเรื่องที่ต้องอาศัยการสร้าง ความเข้าใจผ่านการกระทำ ผ่านความรู้สึก เป็นเรื่องของสามัญสำนึก และจิตวิญญาณ เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการใช้ชีวิตและการมองโลก สรุปว่าเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตจิตใจโดยตรง การเรียนรู้ 2 ระดับแรกสอนให้คน “คิดเป็น ทำเป็น” ส่วนการเรียนรู้ในระดับที่ 3 จะเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้คน “คิดถูก ทำถูก”

ผมเชื่อว่าเมื่อผู้บริหารมีความเข้าใจในเรือสารเรียนรู้ ทั้ง 3 ระดับนี้แล้ว เป้าหมายในการบริหารองค์กรเพื่อให้ได้มาซึ่ง “งานที่ได้ผล และคนที่เป็นสุข” ก็ย่อมเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้โดยไม่ยากนัก
